

دانشگاه صنعتی اصفهان

دانشکده منابع طبیعی

درس گیاهان دارویی و صنعتی

آقطی و خواص دارویی آن

استاد دکتر وهابی

دانشجو ابراهیم کاظمی

تابستان ۱۳۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

گیاهان دارویی در طول تاریخ همیشه با انسان قرابت خاصی داشته اند و آثار دارویی و موارد استفاده آن بر هیچ کس پوشیده نیست. اگر چه علاقه و توجه به این گیاهان مفید در سالهای گذشته ناچیز بوده ولی خوشختانه اخیرا مورد توجه و عنایت بیشتری قرار گرفته است

امروزه کشور هایی مثل آمریکا (مقام اول)، آلمان (دوم)، ژاپن (سوم)، انگلیس، سوئیس، سوئد و ... استفاده از گیاهان دارویی را به مقدار زیاد گسترش داده اند بطوری که آمریکا ۲۳٪ کل گیاهان دارویی دنیا را تامین می کند و در آلمان مصرف داروهای طبیعی ۵۰٪ بیشتر از داروهای مصنوعی می باشد و این نشانگر پی بردن دنیا به اهمیت این منبع عظیم اطلاعاتی است که در طبیعت به ودیعه نهاده شده است.

ایران از لحاظ آب و هوا موقعیت جغرافیایی و زمینه رشد گیاهان دارویی یکی از بهترین مناطق جهان محسوب می گردد و در گذشته هم منبع تولید و مصرف گیاهان دارویی بوده است. دانشمندان ایرانی مانند ابوریحان، ابن سینا، رازی و دیگران کتابهای مفصلی در مورد گیاهان دارویی نوشتند. در سطح جهان این گیاهان به سرعت جانشین بسیاری از داروهای شیمیایی می شود و صادرات این گیاهان نیز منبع بزرگی از درآمد ارزی برای کشور می تواند باشد.

معرفی تیره Caprifoliaceae

خانواده Dicotyledons زیر خانواده Gamopetales راسته
Campunulales تیره Caprifoliaceae یا پیچ امین الدوله

گیاهان این تیره بصورت درخت یا درختچه هستند، برگ ها متقابل می باشند، فاقد گوشوارک یا دارای گوشوارکی که با دمبرگ ادغام شده و معمولا کوچک است. گلها جفت، یا مجتمع در گل آذین خوشه یا دیهیم، نر ماده یا نامنظم، کاسه گل دارای ۵ دندانه که گاهی تا قاعده بریده شده است. جام گل پیوسته، دارای ۵ لب، پرچم ها معمولا ۵ عدد که بطور یک در میان با لبها در داخل جام گل قرار گرفته اند. تخمدان تحتانی، دارای ۱ تا ۵ خانه، تخمک ها یک تا تعداد زیاد در هر خانه، تمکن محوری، میوه شفت یا سته.

این تیره دارای ۴ جنس است:

- *Lonicera caucasica* Pall
- *Lonicera floribunda* Boiss et Buhse
- *Lonicera iberica* M.B.
- *Sambucus* L .

جنس *Sambucus* L در ایران یک گونه گیاه علفی دائمی جنگل روی دارد که معمولا در مناطق روشن تخریب یافته جنگلی می روید. در سالهای اخیر چند گونه از این جنس به ایران وارد و بصورت زینتی کاشته شده است.

S. ebulus L. و *S. canadensis* L.

دیگر گونه های آن شامل: *S. nigra* L و *S. racemosa* L

جنس Sambucus گونه ebulus
اسامی فارسی شامل: شوند، آقطی، ابل، بل، بل
شیرین، یدقه، شون، پلم و پلخون می باشد.

اسامی انگلیسی شامل: Danewort و
Dwarf elder می باشد

گیاه آقطی *Sambucus ebulus* در نواحی شمالی ایران بوفور پراکنده است. این گیاه از قدیم الایام به عنوان گیاهی با ارزش دارویی شناخته شده است. مردم بطور موضعی برای درمان درد گزش حشرات و گزنه و التهاب مفاصل از بخشهای مختلف گیاه مثل برگ، گل، ریزوم و ریشه گیاه استفاده می کنند.

ریشه ها حاوی نوعی گلیکوزید و عنصر تلخ که هنوز ترکیبات آن شناخته نشده، نوعی اسانس روغنی، تانن ها و ساپونین هستند. ساقه ها کاملا مدر و معرق هستند و فقط پزشک می تواند مقدار مصرف آن را تعیین کند. در صورت مصرف زیاد باعث سرگیجه و حالت تهوع می شود. عصاره ای که از خیسانده الکلی آن بدست می آید به مرهم ها اضافه می شود که در درمان رماتیسم مفصلی موثر است. الکلات آن نیز رشد مویرگ ها را تحریک می کند و از شوره جلوگیری می کند.

این گیاه در دیگر کشور ها به عنوان یک ماده دیریک، آنتی سپتیک و درمان کننده رماتیسم مفاصل مطرح است.

گیاهی علفی پایا است و به ارتفاع ۵۰ تا ۱۵۰ سانتیمتر، دارای ریزوم سفید رنگ و رونده، ساقه های راست داشته و برگها متقابل هستند، دارای گوشوارک تخم مرغی شکل بطول ۸ تا ۳۰ میلیمتر، ساقه ها در زمستان از بین می روند. تمام اندام های گیاه بوی ناخوشایندی می دهد و کمی سمی است.

برگ: دمبرگ دار، پهنک دارای تقسیمات شانه ای عمیق با ۵ تا ۹ تقسیم با برگچه دراز، پهن و نیزه ای، در حاشیه شامل دندانه های اره ای.

گل: سفید گاهی در حاشیه ارغوانی به قطر ۶ تا ۸ میلیمتر، جام پهنک منظم، لبها نوک تیز، بساک ارغوانی، خامه شامل ۲ تا ۵ بخش، گل آذین دیهیم با ۳ شاخه اصلی یا بیشتر. گل آذین به قطر ۷ تا ۱۰ سانتی متر.

میوه: سته، کروی، کوچک و موقع رسیدن سیاه رنگ.

دوران گل دهی خرداد و تیر می باشد و زمان برداشت ریزوم ها در مهر ماه است.
انتشار جغرافیایی: مازندران، گیلان، سمنان، تهران، آذربایجان غربی و شرقی، کردستان،
کرمانشاه، ترکیه، عراق، قفقاز، آسیای مرکزی، اروپا و شمال آفریقا در نقاط تنک
جنگل، روی خاک های دستی و در خرابه ها می روید.

نام علمی *Sambucus nigra*

آقطی سیاه (انگور کولی) Elderberry

آقطی سیاه که در همدان انگور کولی نامیده می شود از زمانهای قدیم مورد مصرف مردم بوده و از آن برای رفع امراض مختلف استفاده می کرده اند.

Foto: Arne Anderberg

آقطنی سیاه که خمان کبیر نیز نامیده می شود درختچه ای است با شاخه های خاکستری متمایل به قهوه ای، که ارتفاع آن در نواحی مساعد به ۱۰ متر می رسد. این درختچه معمولاً در کنار جاده ها و حاشیه جنگل ها و در نواحی مرطوب و سایه می روید. برگ های آن سبز رنگ، بیضوی، دندانه دار، و مرکب از ۵-۷ برگچه می باشد اگر برگها شکسته و مالش داده شود بوی بدی از آن متصاعد می شود.

گل‌های آن سفید و خوشه ای است که در اواخر بهار ظاهر می شود.

Sambucus nigra

میوه آقظی سیاه گوشتی، ریز مانند انگور و
برنگ آبی سیر می باشد.

میوه آقظی سیاه دارای کریزان تمین
Chrysanthemین، مواد قندی ،
اسانس های روغنی، صمغ، اسید
والزیانیک و اسید استیک می باشد. حاوی
گلیکوزیدی از قبیل روتین می باشد که
روی قابلیت نفوذ مویرگ ها اثر می
گذارد.

قسمت مورد استفاده این درختچه گل ، برگ و پوست داخلی ساقه آن است.

پوست این درختچه و برگ آن دارای موادی مانند سامبوسین Sambucine ، سامبو نیگرین Sambunigerine ، کولین، سیکوتین Cicutine و مقدر کمی نیترات پتاسیم می باشد. در گلهای آن الدرین Elderine و مقدر کمی اسانس وجود دارد.

در حال حاضر گل ها را بطور اخص یا همراه با میوه آن جمع آوری می کنند. خوشه گلها را با چاقو می برند و روی سبد، طوری که گلها بطرف پایین قرار گیرند، می گذارند و به سرعت خشک می کنند. پس از خشک شدن خوشه ها را تکان می دهند تا گل های آن بریزد. گلها را در پاکت های دربسته و در محل خشک نگهداری می کنند

این گیاه در آسیا، اروپا و شمال آفریقا در جنگل های پر برگ انبوه، در خرابه ها و در نزدیکی نقاط مسکونی می روید. در ایران در نواحی آذربایجان و همدان می روید.

خواص داروئی

آقطنی سیاه از نظر طب قدیم ایران سرد و خشک است. پوست ثانوی (داخلی) ساقه و ریشه آن از نظر طبی موثرترین قسمت های این گیاه است

برای از بین بردن خارش بدن

برای جوشخوردن استخوان و مداوای شکستگی استخوان

سرما خوردگی و بیماریهای دستگاه تنفسی

معالجه برونشیت

درمان بیماریای سل

بیماریهای کلیه و مجاری ادرار

درمان بیماریهای صرع

خوردن میوه آقطنی سیاه مالیده آن به سرعت باعث سیاه شدن مو و تقویت مو می شود

برای شادابی پوست صورت

مضرات

استفاده زیاد از آقطی سیاه ممکن است باعث تهوع و همچنین ورم روده ها شود.

آقطی سیاه سرد است و بنابراین افراد سرد مزاج حتما باید آنرا با عسل بخورند

آقطي قرمز
Sambucus
racemosa L.

درختچه ای با شاخه های قهوه ای است که مغز نرمی به رنگ قهوه ای روشن دارد. برگهای آن با بریدگی های شانه ای بطور متناوب می روید و پس از گل دادن گیاه رشد می کند. گل های آن در انتها ساقه ها به صورت خوشه ای روی یک پایه می رویند. رنگ آنها متمایل به زرد است و بویی شبیه بوی حبوبات می دهند.

میوه آن کوچک، سته و قرمز است. میوه این گیاه در رفع غطش موثر است میوه ها حاوی ویتامین C و B، نوعی روغن، قند، پکتین ها و مواد رنگی آلی، اسید ها و رگه ای از گلیکوزید هستند. میوه تازه آن حاوی بیشترین مقدار از مواد محرکه موجود در گیاهانند که معرق و تب بر هستند. این میوه ها همچنین دارای مواد ضد عفونی کننده گیاهی اند که از فعالیت میکروارگانیزم های مضر در معده جلوگیری می کنند. آنها را بصورت دم کرده مصرف می کنند.

این گیاه در اروپای مرکزی و جنوبی به وفور یافت می شود و در جنگل های روشن و مناطق تنک آن در علفزار ها، روی تپه ها بصورت خودرو می رویند

Sambucus Canadensis در میادین شهر تهران یافت می شود. در حدود چند ماه از سال میوه های آبداری تولید می کنند و موارد مسمومیت در کودکان اروپا بدلیل استفاده از این میوه ها گزارش شده است.

باتشگر